

Η ΚΥΠΡΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟ '22

Η ΜΑΥΡΗ ΤΡΥΠΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ, ΜΕΡΟΣ 3ο

Στο προηγούμενο τεύχος μιλήσαμε για την πρώτη περίοδο της βρετανικής διακυβέρνησης της Κύπρου από το 1878 έως το 1922. Η κατοχή της από την τότε κραταιά Βρετανική Αυτοκρατορία σήμανε και τον μακροχρόνιο ανταγωνισμό μεταξύ των Αγγλων κυβερνήσεων και της ελληνοκυπριακής αστικής τάξης -της μοναδικής αστικής τάξης του νησιού- για την πολιτική ηγεμονία. Ταυτόχρονα, το ελληνικό κρά-

τος εντατικοποίησε τις προσπάθειές του για την προσάρτηση της γεωπολιτικά αναβαθμισμένης Κύπρου, προσβλέποντας να μετατραπεί σε κυρίαρχη περιφερειακή δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο. Η ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία και η ιδιαίτερη θέση που βρέθηκε μετά τον 1ο Παγκόσμιο Πόλεμο η Ελλάδα, έβαλε φρένο σε αυτούς τους σχεδιασμούς, αλλά δεν εξαφάνισε τις βλέψεις της.

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Το 1923, με τη συνθήκη της Λωζάνης το ελληνικό κράτος μετά από δεκαετίες επεκτατικών πολέμων βρέθηκε να έχει διπλασιάσει τα εδάφη του. Αυτό όμως δεν σήμαινε επανάπαυση. Καταρχήν, έπρεπε να αντιμετωπίσει πλήθος προβλημάτων στο εσωτερικό του. Η εισροή περισσότερων από 1.500.000 προσφύγων, πέραν της τεράστιας οικονομικής επιβάρυνσης (που λύθηκε μέσω χρηματοδότησης της Κοινωνίας των Εθνών),¹ έθετε σε κίνδυνο και την ήδη κλονισμένη κοινωνική συνοχή, μετασχηματίζοντας βίαια την ταξική και εθνοτική δομή του ελληνικού πληθυσμού. Αυτή η διάρρηξη του εθνικού κορμού έφερε στην επιφάνεια την ταξική αντιπαράθεση που υπέβασκε και μεγάλωνε όλα τα χρόνια των επεκτατικών πολέμων. Οι κοινωνικές συγκρούσεις καθρεφτίζονταν στην κατάρρευση του πολιτικού κατεστημένου που μετατράπηκε σε φράξιες που αλληλοτρώνονταν. Έως το 1928, οι εκλεγμένες κυβερνήσεις ήταν μικρά διαλείμματα μεταξύ πραξικοπημάτων και δικτατοριών.

Ταυτόχρονα, στο εξωτερικό μέτωπο τα πράγματα δεν εξελίσσονταν καλύτερα.² Καθ' όλη τη δεκαετία του '20 η Ελλάδα είχε συνεχόμενες εντάσεις για ζητήματα που είχε ανοίξει κατά τη διάρκεια του επεκτατικού της οίστρου με όλους τους γείτονές της: την Ιταλία, την Αλβανία, τη Γιουγκοσλαβία, τη Βουλγαρία και ενίοτε την Τουρκία. Από τις μεγάλες δυνάμεις μόνο η Αγγλία δήλωνε πλέον σύμμαχος, αλλά στην ουσία δεν ασχολούνταν με τα ζητήματα του ελληνικού κράτους παρά μόνο όταν ήταν αναγκασμένη, καθώς το ενδιαφέρον της είχε μεταφερθεί από τα Βαλκάνια στη Μέση Ανατολή και τις εκεί ανακατατάξεις.

Η πρόσφατη εμπειρία έδειχνε ότι το να ανοίγεις πόλεμο χωρίς συμμαχίες και χωρίς να τον επιδιώκουν και άλλοι δεν έχει καλά αποτελέσματα. Μέσα σε αυτή την (πρόσκαιρη) συγκυρία τα περιθώρια για επιθετική εξωτερική πολιτική ήταν σχεδόν μηδενικά. Οι Έλληνες πολιτικοί, με πρώτο-πρώτο τον Βενιζέλο, διακήρυτταν ότι η πολιτική της Μεγάλης Ιδέας έχει λήξει. Το σημαντικό και επείγον ήταν να βελτιωθεί η θέση της Ελλάδας στους διακρατικούς συσχετισμούς ισχύος με τη χρήση διπλωματίας. Καθώς το ελληνικό κράτος προέβαινε σε διάφορες επισφαλείς συμφωνίες με την Ιταλία, τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία, κατανοούσε ότι η διατήρηση της συμμαχίας με τη Μεγάλη Βρετανία είναι κομβικής σημασίας. Εφόσον λοιπόν η στρατηγική σημασία της Κύπρου παρέμενε η ίδια για τη Βρετανική Αυτοκρατορία, οι Έλληνες πολιτικοί δήλωναν ότι ζήτημα Κύπρου δεν υφίσταται. Αυτό βέβαια δεν σήμαινε επ' ουδενί ότι το ελληνικό κράτος είχε όντως παραιτηθεί από τις βλέψεις του. Απλώς οι κινήσεις του έπρεπε να είναι πιο ήπιες και υπόγειες.

Μετά τη συνθήκη της Λωζάνης παγιώθηκε ένα δίκτυο μεταξύ Λευκωσίας, Αθήνας και Λονδίνου, το οποίο υποδαύλιζε τον ελληνοκυπριακό εθνικισμό στην Κύπρο, ανακινούσε συνεχώς το «κυπριακό» στην Ελλάδα και ασκούσε παρασκηνιακή διπλωματία στην καρδιά της Βρετανικής Αυτοκρατορίας: πάντα με «προσοχή και αυτοσυγκράτηση».

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1920. ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ, ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΤΑΣΕΙΣ

Στην Κύπρο ένα έμμεσο αποτέλεσμα του πολέμου ήταν μια παρατεταμένη οικονομική ύφεση που ξεκίνησε το 1922. Η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού ήταν αγρότες οι οποίοι, εξαιρουμένων των μεγαλοκτηματιών, ήταν συνεχώς

υπερχρεωμένοι και τα έφερναν δύσκολα βόλτα. Με την κρίση οι κατασχέσεις και οι πλειστηριασμοί κινητής και ακίνητης περιουσίας των αγροτών αυξήθηκαν κατακόρυφα. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε πτώση τιμών της γης με αποτέλεσμα οι πλειστηριασμοί να μην καλύπτουν καν τα χρέη. Η παρατεταμένη αυτή κατάσταση γέννησε ένα βραχύβιο αγροτικό κίνημα, στην κορύφωση του οποίου αγρότες και γιδοβοσκοί έβαλαν φωτιά στο δάσος της Πάφου μιας και τους είχε απαγορευτεί η βοσκή και η συλλογή καυσόξυλων.

Σημαντικότερη συνέπεια όμως ήταν το κύμα μαζικής εσωτερικής μετανάστευσης, καθώς χιλιάδες αγρότες προτιμούσαν να κυνηγήσουν την τύχη τους ως ανειδίκευτοι εργάτες (ή οτιδήποτε άλλο) στις πόλεις παρά να παραμείνουν στην πρώην ιδιοκτησία τους ως υποσιτισμένοι εργάτες γης. Αυτό με τη σειρά του σήμαινε ρήξη με τη σχέση εξάρτησης που είχαν με τους δανειστές και τα συμφέροντά τους, αλλά και αύξηση της ανεργίας με επακόλουθη πτώση των μισθών. Τη ίδια περίοδο, η προσάρτηση της Κύπρου στη Βρετανία οδήγησε στη σημαντική ανάπτυξη των μεταλλείων και ορυχείων με κεφάλαια από Αγγλία, Αμερική και Ελλάδα.³ Η εμφάνιση της μοναδικής βαριάς βιομηχανίας στο νησί δημιούργησε άλλον ένα πόλο έλξης των εσωτερικών μεταναστών.

Με τη συγκέντρωση χιλιάδων εργατών στις περιοχές των μεταλλείων και στις πόλεις, η εργατική τάξη εμφανίστηκε δυναμικά στο προσκήνιο. Ταυτόχρονα, άρχισε να δημιουργείται δίπλα στον πληθυσμό αυτών που οι μαρξιστές αρέσκονται να αναγνωρίζουν ως εργατική τάξη ένα νέο συλλογικό υποκείμενο που αποτελούνταν από ανειδίκευτους, άνεργους, εποχιακούς εργάτες, ζητιάνους, μικροπωλητές, μικροπαραβάτες, πόρνες, υπηρέτες κ.ά. Ήταν ένα νέο πολύμορφο προλεταριάτο που κινούνταν στα όρια της επιβίωσης και ταυτόχρονα ήταν πιο ελεύθερο από τις κοινωνικές σχέσεις που ρύθμιζαν τις αγροτικές κοινότητες και τις εμπορικές συντεχνίες και άρα πιο απειθαρχο.

Αυτές οι ανακατατάξεις αφορούσαν τόσο την ελληνοκυπριακή όσο και την τουρκοκυπριακή κοινωνία και εξελίσσονταν καθ' όλη τη δεκαετία του 1920.

ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΩΝ

Από τις αρχές της βρετανικής κατοχής του νησιού είχε εγκαθιδρυθεί μια συμμαχία του ανώτερου κλήρου με τους μεγαλοκτηματίες και την ελίτ της αστικής τάξης, η οποία είχε μια ανταγωνιστική και ταυτόχρονα συμβιωτική σχέση με τη βρετανική διοίκηση. Ενώ τα μέλη της είχαν εμπορικές δεσοληψίες, κοινά οφέλη και πολλές φορές κατείχαν σημαντικές θέσεις εντός του διοικητικού μηχανισμού, ταυτόχρονα διεκδικούσαν από τη διοίκηση κομμάτι της πολιτικής εξουσίας εκμεταλλευόμενοι την κοινωνική ηγεμονία που είχαν στην ελληνοκυπριακή κοινωνία και χρησιμοποιώντας τον ελληνικό εθνικισμό ως εργαλείο κοινωνικής συναίνεσης.⁴

Η παρατεταμένη ύφεση δεν άργησε να επιφέρει ρωγμές σε αυτόν τον ιδιαίτερο εθνικό κορμό που είχε ήδη αρχίσει να αμφισβητείται από τη βίαια σχηματιζόμενη εργατική τάξη. Σύντομα, απέναντι στην παραπάνω συμμαχία που έως τότε μονοπωλούσε την εκπροσώπηση της ελληνοκυπριακής κοινωνίας, άρχισε να σχηματίζεται μια δεύτερη πρόσκαιρη συμμαχία. Μικροαστοί που έτρεμαν την ταξική κάθοδο, μεσοαστοί που έβλεπαν την ταξική άνοδο να γίνεται άπιαστο όνειρο και ανερχόμενα κομμάτια της αστικής τάξης που ένιωθαν ριγμένα στη μοιρασιά, άρχισαν να αμφισβητούν το status quo.

Αυτές οι εσωτερικές συγκρούσεις βρήκαν έκφραση στην πολιτική σκηνή με την επανεμφάνιση⁵ μιας πόλωσης μεταξύ «αδιάλλακτων» ενωτικών και «μεταρρυθμιστών» ενωτικών. Στην αρχή η συμμαχία των «αδικημένων» έπαιζε σε δύο

ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΛΕΥΚΩΣΙΑ-ΑΘΗΝΑ-ΛΟΝΔΙΝΟ

Στο Λονδίνο υπήρχε ήδη μια ακμάζουσα ελληνοκυπριακή κοινότητα, η οποία αποτελούνταν στη συντριπτική της πλειοψηφία από γόνους της ελληνοκυπριακής αστικής τάξης που είχαν προτιμήσει για τη μόρφωσή τους τα αγγλικά πανεπιστήμια από τα ελληνικά. Πολλοί ανήκαν στις επιφανέστερες οικογένειες του νησιού και η κοινωνική τους θέση μαζί με τη βρετανική υπηκοότητα τούς επέτρεπε να διαπρέπουν ακόμα και στο βρετανικό διπλωματικό σώμα. Αυτοί αποτελούσαν το βασικό σώμα του άτυπου λόμπι που ανακινούσε το «κυπριακό» ακόμα και στα παρασκήνια της Βουλής των Κοινοτήτων και βρίσκονταν σε άμεση επαφή με την ελληνική πρεσβεία, καθώς η πρωτοκαθεδρία του εθνικού κέντρου, δηλαδή του ελληνικού κράτους, που είχε θέσει ο Βενιζέλος κάποια χρόνια πριν δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί.

Ο Ζήνων Ρωσσίδης ήταν ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Γόνος της αστικής οικογένειας Ρωσσίδη (με παρουσία στο Νομοθετικό Συμβούλιο) και ανηψιός του Πιερίδη, σπούδασε νομική στο Λονδίνο και μετά από σύντομη δικηγορική καριέρα στην Κύπρο επέστρεψε το 1928 με τον μητροπολίτη Νικόδημο για να προωθήσει το ζήτημα της ένωσης. Εκτοτε παρέμεινε εκεί ως ο άτυπος εκπρόσωπος της ελληνοκυπριακής ηγεσίας. Η μακρόχρονη καριέρα του τον οδήγησε στη θέση του πρέσβη της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στην Αθήνα το δίκτυο δεν ήταν απλά εκτενέστατο και πολύμορφο· ήταν κομμάτι από το βαθύ κράτος. Α) Η Εκκλησία που ήταν πάγια ένας από τους μεγαλύτερους υποστηρικτές της ένωσης. Ήδη από το 1918 ο Βενιζέλος και ο στενός του συνεργάτης Ανδρέας Μιχαλακόπουλος είχαν προωθήσει τον Κύπριο Μελέτιο Μεταξάκη για Μητροπολίτη Αθηνών και κατόπιν για Οικουμενικό Πατριάρχη.⁹ Β) Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί. Πέραν του Πανεπιστημίου Αθηνών και της κολοσσιαίας συνεισφοράς του στη διάδοση του ελληνοκυπριακού εθνικισμού,¹⁰ οι Κύπριοι φοιτητές (αυτοί που δεν μπορούσαν να σπουδάσουν στο Λονδίνο) είχαν δυναμική κοινωνική-πολιτική-εκδοτική παρουσία. Επίσης η ελληνοκυπριακή αστική τάξη συνεισέφερε εκτός από τα τέκνα της και τον οβολό της. Ο Κύπριος αστός Γεώργιος Φραγκούδης ήταν συνιδρυτής της Παντείου και η Σιβιτανειδής ήταν δωρεά του Κύπριου (εξ Αλεξανδρείας) Βασιλείου Σιβιτανίδη. Γ) Ο Τύπος. Σχεδόν κάθε αθηναϊκή εφημερίδα είχε έναν ή περισσότερους Κύπριους συντάκτες, οι οποίοι έγραφαν για την Κύπρο και τα άρθρα τους αναδημοσιεύονταν στις κυπριακές εφημερίδες. Από την αρχή της δεκαετίας του 1920, κομβικό ρόλο έπαιζε η οικογένεια Κύρου που είχε την εφημερίδα Εστία και οι διασυνδέσεις της τόσο με τον Βενιζέλο όσο και με τον Μιχαλακόπουλο (που μεταξύ άλλων διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών μεταξύ 1928-1933). Η Εστία είχε γίνει μεταπολεμικά το ανεπίσημο βενιζελικό όργανο ανάδειξης των εθνικών στόχων -και κυρίως της ένωσης- σε καιρούς που η επίσημη διπλωματία κήρυττε το τέλος της Μεγάλης Ιδέας.

Ο Γεώργιος Φραγκούδης ήταν επίσης από ιστορική μεγαλοαστική οικογένεια. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και πολιτικές επιστήμες στο Παρίσι. Το 1898 ίδρυσε στην Αθήνα τον «Πατριωτικό Σύνδεσμο Κυπρίων» και σαν πρόεδρος το 1901 οργάνωσε την πρώτη κυπριακή έκθεση γεωργικών προϊόντων στο Ζάππειο Μέγαρο. Ταυτόχρονα ήταν ιδιοκτήτης της κυπριακής εφημερίδας «Φως». Συμμετείχε ενεργά στην ελληνική πολιτική και ήταν προσωπικός φίλος του Βενιζέλου. Το 1923, εξελέγη πληρεξούσιος Αθηνών - Πειραιώς, ενώ υπήρξε μέλος της επιτροπής για το Νέο Σύνταγμα και διετέλεσε κοσμήτωρ της Βουλής. Το 1930 ίδρυσε την Πάντειο Σχολή.

Στη Λευκωσία, έδρα τόσο της βρετανικής κυβέρνησης όσο και του Νομοθετικού Συμβουλίου, κομβικό ρόλο στην δικτύωση έπαιζε το ελληνικό προξενείο. Οι πρόξενοι θεωρούνταν από όλους ως το επίσημο στόμα του ελληνικού κράτους και παρ' όλη τη δεδηλωμένη ενόχληση των Βρετανών δεν έχαναν ευκαιρία να συμμετέχουν, ακόμα και να οργανώνουν φιλελληνικές εκδηλώσεις. Επίσης έπαιξαν κομβικό ρόλο στην εμπλοκή Κυπρίων εθελοντών σε όλους τους επεκτατικούς πολέμους του ελληνικού κράτους.

μέτωπα. Από τη μία κατηγορούσε τους Ελληνοκύπριους ηγέτες για υποκριτική αδιαλλαξία και ζητούσε διεκδίκηση συνταγματικών δικαιωμάτων και μεταρρυθμίσεων και από την άλλη προσπαθούσε να προσεταιριστεί τους αγρότες και την «αξιοπρεπή» εργατική τάξη (διαχωρίζοντάς τη από τον «ανήθικο όχλο») επιμορφώνοντάς τους.⁶ δηλαδή διδάσκοντάς τους ότι μοναδική λύτρωσή τους είναι η ένωση με την Ελλάδα. Η πρώτη φάση της σύγκρουσης έληξε με την ανάδειξη ενός νέου Νομοθετικού Συμβουλίου το 1925 υπό την άτυπη ηγεσία του μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημου, του οποίου η σύνθεση αντικατόπτριζε τη μερική νίκη της «συμμαχίας των αδικημένων».

Οι πρώην «αδικημένοι», που τώρα είχαν γευτεί λίγο την πολιτική εξουσία, συνέχισαν να διεκδικούν μεγαλύτερο κομμάτι της πίτας. Μόνο που τώρα είχαν εξαλείψει οποιαδήποτε αναφορά σε μεταρρυθμίσεις και δικαιώματα και άρχισαν απλά να επιδιόχονταν σε μια πλειοδοσία εθνικισμού και αδιαλλαξίας. Καθόλου περίεργο διότι και τα δύο μέρη που πάλευαν για τα κομμάτια της πίτας ήξεραν πως πρώτα και κύρια έπρεπε να συνεχίσουν να διεκδικούν την πίτα από τον βασικό ανταγωνιστή, την βρετανική διοίκηση. Και για κάτι τέτοιο απαιτούνταν μια όσο το δυνατόν πιο διευρυμένη κοινωνική συναίνεση.

ΟΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΩΝ

Ταυτόχρονα, εντός της τουρκοκυπριακής κοινότητας υπήρχαν ανάλογες εντάσεις. Η σύσταση του τουρκικού κράτους και οι βίαιες μεταρρυθμίσεις της κεμαλικής ηγεσίας που στόχευαν στην εκκοσμίκευσή του, επηρέασαν την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Η ίδρυση τουρκικού προξενείου ενίσχυσε την επίδραση της κεμαλικής προπαγάνδας που διαχεόταν μέσω μερίδας του τουρκοκυπριακού Τύπου. Σταδιακά άρχισε να δημιουργείται μια νέα τουρκική συνείδηση η οποία ανταγωνιζόταν την παλιά μουσουλμανική.

Βασικό σημείο σύγκρουσης ήταν το ΕΥΚΑΦ (Ίδρυμα Ιεράς Κτημοσύνης) το οποίο «επιλαμβανόταν του μεγαλύτερου μέρους της οικονομικής, κοινωνικής και θρησκευτικής ζωής της μουσουλμανικής κοινότητας».⁷ Το ΕΥΚΑΦ ήταν ο θεσμός όπου αποκρυσταλλωνόταν η αγαστή συνεργασία βρετανικής κυβέρνησης και παλιάς μουσουλμανικής ηγεσίας· η τελευταία, μέσω του ιδρύματος συγκέντρωνε όλο και περισσότερη εξουσία στα χέρια της. Το αίτημα των «νεωτεριστών» για εκλεγμένη διοίκηση αποσκοπούσε στο να σπάσει αυτή τη συγκεντροποίηση και να μπει φραγμός στους «συντηρητικούς». Ταυτόχρονα, ακολουθώντας το παράδειγμα των Ελληνοκυπρίων, οι «νεωτεριστές» άρχισαν να αντιπαράθεται πιο άμεσα στους Βρετανούς, ζητώντας για παράδειγμα την έπαυση τουρκικής σημαίας την ημέρα της εθνικής τους εορτής και αρνούμενοι να συμμετάσχουν στους εορτασμούς για τα 50 χρόνια της βρετανικής διοίκησης στην Κύπρο.

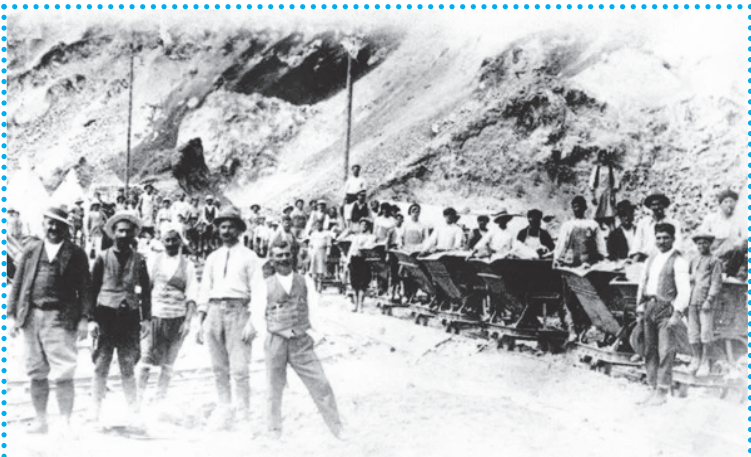
Όπως και στην περίπτωση των Ελληνοκυπρίων, αυτή η σύγκρουση ήταν κάτι περισσότερο από μια ιδεολογική αντιπαράθεση. Σε αυτή τη νέα κοσμική εθνική συνείδηση βρήκε έκφραση ένα κομμάτι της τουρκοκυπριακής κοινότητας που αν και δεν μπορούσε να συγκροτήσει ακόμα μια αστική τάξη με αξιώσεις, παρ' όλα αυτά ασφυκτιούσε κάτω από την ηγεμονία της παλιάς μουσουλμανικής ηγεσίας.

Οι Ελληνοκύπριοι ιθύνοντες από τη μεριά τους, δεν έβλεπαν με καλό μάτι την εμφάνιση του τουρκικού εθνικισμού. Παρ' όλα αυτά, επειδή ακριβώς διασπούσε την άκρως ενοχλητική συμμαχία Βρετανών και τουρκοκυπριακής ελίτ, αντιλαμβάνονταν ότι βραχυπρόθεσμα τους ήταν χρήσιμος. Από εκεί προήλθε και η σύντομη συμμαχία εντός του Νομοθετικού Συμβουλίου όταν το 1926 καταψηφίστηκε μέρος του προϋπολογισμού και από τα δύο εκλεγόμενα μέρη. Αυτή η στοίχιση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων δεν είχε προηγούμενο και ήταν κάτι που συντάραξε τόσο τη βρετανική κυβέρνηση όσο και το υπουργείο Αποικιών στο Λονδίνο. Κατά τη γνώμη τους:

το κυπριακό σύνταγμα είχε λειτουργήσει διότι οι Τουρκοκύπριοι εκπρόσωποι στο Νομοθετικό Συμβούλιο ψήφισαν πάντοτε υπέρ των κυβερνητικών προτάσεων. «Αν όμως οι Τούρκοι αρχίσουν να ψηφίζουν μαζί με τους Έλληνες, ο συνταγματικός μηχανισμός θα καταρρεύσει [...] και κάθε φορά που θα καταψηφίζεται νομοσχέδιο θα δημιουργείται αδιέξοδος».⁸

ΟΙ ΕΛΙΓΜΟΙ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Οι συνέπειες της παρατεταμένης οικονομικής ύφεσης τη δεκαετία του '20 στην κυπριακή κοινωνία δεν άφησαν ανεπηρέαστη τη βρετανική κυβέρνηση. Η ύφεση, παρ' όλες τις εντάσεις που δημιουργούσε στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής αστικής τάξης, ενίσχυε και την αντιπαράθεση με τους κυβερνώντες. Η ευαίσθητη συμμαχία με την τουρκοκυπριακή ηγεσία είχε αρχίσει να κλονίζεται λόγω εσωτερικών εντάσεων της τ/κ κοινότητας που είχαν ομοιότητες με αυτές της ε/κ κοινότητας. Τέλος, είχε αρχίσει να εντείνεται η ταξική αντιπαρά

Εργάτες και εργάτριες στα ορυχεία Αμιάντου στο μεσοπόλεμο. Οι εργάτες προφανώς είναι οι φορτωμένοι στα βαγόνια. Όχι οι κουστουμάτοι που ποζάρουν με ύφος αφεντικού και επιστάτη.

ΨΩΜΙ, ΕΛΙΑ ΚΑΙ ΧΡΕΗ. ΟΙ ΑΓΡΟΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Το φτωχότερο 25% των αγροτών κατείχε ελάχιστη ή καθόλου γη. Έμεναν σε ένα δωμάτιο με μέσο θέρμανσης τον συγχρωτισμό με τα ζώα τους και η συνήθης διατροφή τους ήταν «ψωμί, τυρί και λίγες ελιές το πρωί, το μεσημέρι ένα κρεμμύδι και ένα κομμάτι παστό ψάρι και το βράδυ λαχανικά μαγειρεμένα με λάδι».¹¹ Το μεροκάματο ενός εργάτη γης δεν έφτανε καν για μια τέτοια «πλούσια» διατροφή μιας πενταμελούς οικογένειας που αδυνατούσε κυριολεκτικά να επιβιώσει χωρίς την εργασία των παιδιών και της γυναίκας. Οι αγρότες, αν και αποτελούσαν το 80% του πληθυσμού, δεν εκπροσωπούσαν στο Νομοθετικό Συμβούλιο και αναγκάζονταν να ψηφίζουν τον εκάστοτε υποψήφιο που υποστήριζε ο πιστωτής τους για να μη χάσουν την ιδιοκτησία τους. Ταυτόχρονα, ένα συμπαγές δίκτυο ελέγχου της εκλογικής και όχι μόνο συμπεριφοράς τους, αποτελούμενο από δασκάλους, δικηγόρους και εκκλησία, εξασφάλιζε ότι δεν θα υπάρχουν παραστρατήματα.

ΚΑΛΗ Η ΕΝΩΣΗ, ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ. ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ

Αυτές οι ρωγμές στον εθνικό κορμό φάνηκαν πολύ ξεκάθαρα στην περίπτωση των ελληνοκυπρίων δασκάλων. Αυτό το κομβικό κομμάτι ελέγχου των χωριών και εμπέδωσης του εθνικισμού, έβλεπε τους μισθούς του καθηλωμένους λόγω της κόντρας του Νομοθετικού Συμβουλίου με τη βρετανική κυβέρνηση. Επιπλέον, οι μεταθέσεις και απολύσεις τους γίνονταν εργαλείο ανταγωνισμού μεταξύ των μελών των σχολικών επιτροπών. Παραβλέποντας για λίγο τον «εθνικό αγώνα», ζήτησαν να ενταχθούν στον βρετανικό διοικητικό μηχανισμό κερδίζοντας αύξηση μισθών και μονιμότητα. Η κυβέρνηση εκμεταλλεύτηκε αυτή την εσωτερική διαμάχη για να αποκτήσει μεγαλύτερο έλεγχο στο εκπαιδευτικό σύστημα που έως τότε ήταν στα χέρια της ελληνοκυπριακής ηγεσίας. Σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό νόμο που ψηφίστηκε το 1929, το σώμα των δασκάλων πέρασε στην αποκλειστική δικαιοδοσία του κυβερνήτη, ο οποίος θα διορίζει επιπλέον και τα μέλη του ανώτατου οργάνου για την εκπαίδευση, του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Αυτό βέβαια δεν σήμαινε ότι τα σχολεία σταμάτησαν να είναι βασικός φορέας του εθνικισμού, απλά ότι περιορίστηκε λίγο η αποκάλυπτη προπαγάνδα.

θεση, με τα πρώτα σημάδια εργατικής οργάνωσης να διαφαίνονται όχι μόνο στη δημιουργία του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου, αλλά και στην αύξηση των σωματείων και των απεργιών. Αυτό το τελευταίο ζήτημα δεν το έπαιρναν αφήφιστα ούτε οι Βρετανοί ούτε οι ε/κ και τ/κ ηγέτες, οι οποίοι όταν επρόκειτο για την αντιμετώπισή του συμφωνούσαν πλήρως. Η βρετανική κυβέρνηση προσπάθησε να αντιμετωπίσει αυτή τη διπλή πολιτική αντιπαράθεση και ταυτόχρονα να κατευνάσει, ή να στρέψει προς όφελός της, την κοινωνική αναταραχή, λαμβάνοντας διάφορα μέτρα:

- Προώθησαν την ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας και πέρασαν νόμο έτσι ώστε να δίνονται δάνεια μόνο σε συνεταιρισμούς. Παράλληλα, κατήργησαν τον φόρο της Δεκάτης που συνιστούσε προαιώνια ταλαιπωρία για τους αγρότες. Στόχο είχαν να μειώσουν την πολιτική δύναμη των δανειστών σπάζοντας τη σχέση εξάρτησης των αγροτών και ταυτόχρονα να φρενάρουν την αυξανόμενη εσωτερική μετανάστευση.
- Διεκδίκησαν μεγαλύτερο έλεγχο κομβικών θεσμών που ήταν στα χέρια των ηγεσιών των κοινοτήτων, κρατικοποιώντας τόσο κομμάτια του εκπαιδευτικού συστήματος όσο και το σώμα αγροφυλάκων που ουσιαστικά έλεγχε τα χωριά.
- Αύξησαν τους διορισμούς Ελληνοκυπρίων σε υψηλά διοικητικά πόστα ενισχύοντας τα ρήγματα της ε/κ συνοχής, ενώ ταυτόχρονα πέρασαν αυστηρό νόμο περί Τύπου που στόχευε όχι μόνο την αντιβρετανική ρητορική αλλά και την ισχνη κομμουνιστική παρουσία.
- Πέρασαν νέο ποινικό κώδικα που εξάλειψε τα κατάλοιπα του οθωμανικού δικαίου, αλλά ταυτόχρονα συγκέντρωνε τη δικαστική και διοικητική εξουσία στα χέρια των διορισμένων Τουρκοκύπριων ηγετών. Με αυτό τον τρόπο, ενίσχυαν τους βασικούς τους σύμμαχους και επιπλέον φρόντιζαν να μη γίνει η εκκοσμίκευση της μουσουλμανικής κοινότητας πολιτικό εργαλείο των «νεωτεριστών».

Οι βρετανικοί ελιγμοί απέτυχαν για δύο βασικούς λόγους: Α) Πάγια πολιτική της Βρετανικής Αυτοκρατορίας ήταν να διασφαλίζει ότι οι αποικίες της θα ήταν τουλάχιστον αυτόρκες, οπότε τα περισσότερα από αυτά τα μέτρα συνοδεύονταν από νέους συμπληρωματικούς φόρους. Οι φόροι ήταν όλοι έμμεσοι, καθώς ήταν οι μόνοι που γίνονταν δεκτοί από το Νομοθετικό Συμβούλιο. Έτσι το βάρος των όποιων μεταρρυθμίσεων έπεφτε και πάλι στη βάση της κυπριακής κοινωνίας η οποία δεν έβρισκε κανένα λόγο να χαιρέται με τέτοιες κινήσεις. Β) Ήταν σε όλους σαφές ότι η οικονομική δυστοκία του νησιού δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά γιατί εκτός από την αρπακτική τακτική των δανειστών¹² υπήρχε πάντα ο υπέρογκος φόρος υποτέλειας. Εκτός από ανασταλτικός παράγοντας της οποιας οικονομικής ανάκαμψης, ο φόρος ήταν και μια σταθερή αιτία κοινωνικής αναταραχής και το αίτημα κατάργησής του αποτέλεσε ένα σημείο σύγκλισης ε/κ και τ/κ πολιτικής.

Όταν στα τέλη της δεκαετίας φάνηκε ότι όλα τα παραπάνω μέτρα δεν αποδίδουν τα αναμενόμενα, η βρετανική κυβέρνηση έπαιξε -πολύ απρόθυμα- το μεγάλο χαρτί. Κατήργησε τον φόρο υποτέλειας. Η πολυπόθητη όμως κατάργηση πέραν του ότι ήρθε πολύ αργά, συνοδεύτηκε από όρους. Οι Κύπριοι υποχρεούνταν να καταβάλουν ετησίως 10.000 στερλίνες για τη συντήρηση του στρατεύματος στο νησί και το σημαντικότερο, όφειλαν να παραιτηθούν από οποιαδήποτε απαίτηση επιστροφής του πλεονάσματος.¹³ Αυτό το τελευταίο, ο Κυβερνήτης του νησιού το απέκρυψε πλήρως. Όταν σε σύντομο χρονικό διάστημα αποκαλύφθηκε, προκάλεσε οργισμένες αντιδράσεις και από τις δύο κοινότητες του νησιού διαγράφοντας έτσι τα όποια πολιτικά οφέλη μπορεί να είχε επιφέρει η βρετανική κυβέρνηση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Κύπρος πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του '20 μέσα σε οικονομική ύφεση, η οποία επιδειωνόταν από τη φορολογική αφαιμάξη που ασκούσε η Βρετανική Αυτοκρατορία και την τοκογλυφική αφαιμάξη που ασκούσε η ελληνοκυπριακή αστική τάξη. Η παρατεταμένη αυτή ύφεση επέφερε βίαιες αλλαγές στον κυπριακό κοινωνικό σχηματισμό. Η αγροτική κοινωνία που αποτελούσε την πλειοψηφία του πληθυσμού μετασχηματίστηκε και ταυτόχρονα εμφανίστηκε στις πόλεις -αυτά τα κέντρα των αστών και του εθνικισμού- μια πολύμορφη εργατική τάξη, η οποία είχε ελάχιστη πολιτική οργάνωση αλλά πολύ ισχυρότερη τάση για απειθαρχία. Αυτός ο μετασχηματισμός της κοινωνικής βάσης επηρέασε άμεσα και τους εκμεταλλευτές της, προκαλώντας εντάσεις στο εσωτερικό της (ελληνοκυπριακής) αστικής τάξης, διαταράσσοντας κατά συνέπεια τις σχέσεις της με τους συνήθεις συνοδοιπόρους της

μικροαστούς και δημιουργώντας ρωγμές στον εθνικό κορμό. Καθώς η ηγεμονία της είχε συνδεθεί μοριακά με το ζήτημα της ένωσης, οι συγκρούσεις γίνονταν κάτω από το προκάλυμμα του «ενωτικού αγώνα». Η υπερθεμάτιση του εθνικισμού ήταν το βασικό εργαλείο των φραξιών και το πεδίο άσκησης ήταν η ελληνοκυπριακή κοινωνία που βρισκόταν σε αναβρασμό. Την ίδια στιγμή, η τουρκοκυπριακή κοινωνία είχε αρχίσει να παρουσιάζει παρόμοιες ανακατατάξεις και συγκρούσεις. Οι Βρετανοί κυβερνώντες μπορεί και να καλόβλεπαν τη φαγωμάρα των ανταγωνιστών τους, αλλά η ταυτόχρονη έξαρση του ελληνικού εθνικισμού δεν επέτρεπε χαλάρωση. Η μεγαλύτερη όμως ανησυχία τους ήταν η διατήρηση της, τόσο απαραίτητης για την ηγεμονία τους, συμμαχίας με την τουρκοκυπριακή ελίτ. Έτσι με τη σειρά τους, πέρασαν πλειάδα κατασταλτικών και κοινωνικών μέτρων προκειμένου να διατηρήσουν τη θέση τους χωρίς να προβούν στην ισχύ των όπλων.

Ενώ συνέβαιναν όλα αυτά στο ανατολικότερο νησί της Ανατολικής Μεσογείου, το ελληνικό κράτος έχοντας διπλασιάσει τα εδάφη του και αυξήσει τον πληθυσμό του, έχοντας να διαχειριστεί εσωτερικά προβλήματα και κρίνοντας ότι οι συνθήκες δεν ευνοούν τη συνέχιση του άμεσου ιμπεριαλισμού, άλλαξε για λίγο τακτική δίνοντας προτεραιότητα στη διπλωματία. Αυτό προφανώς σήμαινε ότι ενώ επισήμως δήλωνε ότι το «κυπριακό» αφορούσε μόνο τη Μεγάλη Βρετανία και την Κύπρο, ανεπισήμως ανακινούσε το ζήτημα της «ένωσης» δηλαδή την προσάρτηση της Κύπρου μέσω ενός προπαγανδιστικού δικτύου που χτιζόταν δεκαετίες και ξεκινούσε από την άκρη της Μεσογείου και έφτανε στην καρδιά της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.

Αυτή την ταραγμένη δεκαετία την ακολούθησε η δεκαετία του '30 και μαζί της η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση που σάρωσε την υφήλιο -μαζί και την Κύπρο- και έφερε τα πάνω κάτω για όλους. Αλλά αυτό θα το δούμε στο επόμενο τεύχος.

1. Η αντιμετώπιση του «προσφυγικού» το 1922 ήταν και η πρώτη περίπτωση που το ελληνικό κράτος λάμβανε επιδότηση για τη διαχείριση μεταναστών. Από τα λίγα που διαβάσαμε, καταλάβαμε ότι ο τρόπος αντιμετώπισης του ζητήματος φαίνεται να έχει αφήσει μεγάλη παρακαταθήκη. Εν ολίγοις, αυτά που κάνει τώρα η αριστερή κυβέρνηση δεν τα σκέφτηκε όλα μόνη της.

2. Το κλείσιμο λογαριασμών με την Τουρκία, που ανάγκασε την Ελλάδα να επιστρέψει ένα μικρό μέρος των κατακτήσεών της ως πολεμική αποζημίωση, ακολούθησε η σοβαρότατη ένταση με την Ιταλία λόγω του αλβανικού ζητήματος που είχε ως αποτέλεσμα τον βομβαρδισμό της Κέρκυρας και έναν εξευτελιστικό συμβιβασμό.

3. Σωτηρούλα Μουστακά, *Το Εργατικό Κίνημα στην Κύπρο την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1878 – 1955*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2010, σελ 88.

4. Δες πιο αναλυτικά «Θαλασσοταραχές στην Ανατολική Μεσόγειο - Κύπρος: η μαύρη τρύπα της Μεγάλης Ιδέας, Μέρος 2ο», *Antifa* #63, 12/2018.

5. Μια παρόμοια πόλωση είχε εμφανιστεί στις αρχές του 20ου αιώνα με δύο φράξεις της ελληνοκυπριακής ελίτ να συγκρούονται για την ηγεμονία και εκφράστηκε μέσα από τη μάχη για την ανάδειξη αρχιεπισκόπου. Γι' αυτό έχει μείνει ως τις μέρες μας γνωστή ως το «αρχιεπισκοπικό ζήτημα».

6. Την επιμορφωτική δουλειά την είχαν αναλάβει διάφοροι σύλλογοι, όπως «η Αγάπη του Λαού», και διάφορα συντεχνιακά «σωματεία». Επίσης οι εφημερίδες που εκπροσωπούσαν αυτή την τάση έγραφαν σωρηδόν κείμενα με τα οποία κατήγγειλαν τους Βρετανούς δυνάστες και τους ενδοτικούς ηγέτες. Στο μόνο που φαίνεται να συμφωνούσαν οι δύο παρατάξεις ήταν η απαξίωση του απείθαρχου «όχλου».

7. Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004)*, εκδόσεις Τόπος, 2017, σελ 169.

8. Χάινς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, τόμος πρώτος (1878-1949)*, Εστία, 2007, σελ 333.

9. «Θαλασσοταραχές...», *Antifa* #63, 12/2018.

10. Για μια σύντομη εξιστόρηση αυτής της διάδοσης δες «Φτιάχνοντας Έλληνες στην Ανατολική Μεσόγειο - Κύπρος: η μαύρη τρύπα της Μεγάλης Ιδέας, Μέρος 1ο», *Antifa* #62, 10/2018.

11. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σελ 158.

12. Είναι χαρακτηριστικό ότι καθώς η οικονομία είχε πάρει την κατιούσα, οι περισσότεροι πιστωτές προτιμούσαν να επενδύουν σε μετοχές του εξωτερικού τα όποια κέρδη από κατασχέσεις και πλειστηριασμούς, παρά να τα ξαναρίξουν στην κυπριακή οικονομία.

13. Για το πλεόνασμα δες «Θαλασσοταραχές...», *Antifa* #63, 12/2018.

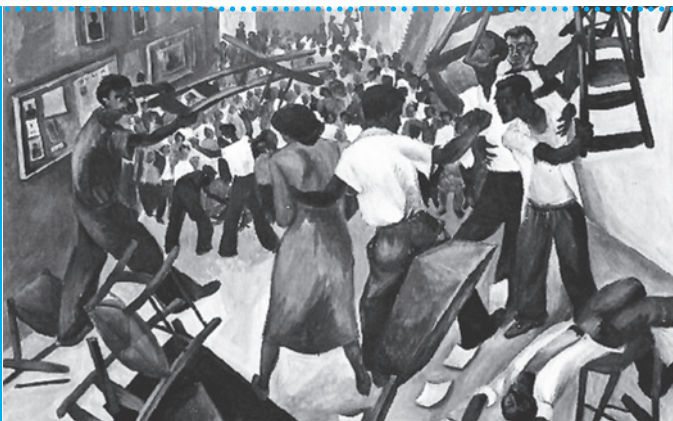
14. Γιάννος Κατσουρίδης, *Το Κομματικό Σύστημα στην Κύπρο 1878-1931: Συγκρότηση και Ιδιομορφίες*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, 2009, σελ 383.

15. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σελ 183.

16. Κατσουρίδης, ό.π., σελ 391.

17. Ό.π., σελ 184.

18. Ό.π., σελ 185.

Πίνακας του ζωγράφου Χρήστου Φουκαρά. δείχνει πέσιμο τραμπούκων σε μάζεμα του ΚΚΚ.

ΤΟ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΚΥΠΡΟΥ

Η ανάπτυξη της εργατικής τάξης και η οικονομική ύφεση έφεραν και τις πρώτες κινήσεις για ταξική οργάνωση. Το 1922 ιδρύθηκε το Κυπριακό Εργατικό Κόμμα (ΚΕΚ) και το 1923 «τα μέλη των κομμουνιστικών ομάδων που δρούσαν μέσα στο ΚΕΚ αποφάσισαν να ονομάσουν την οργάνωσή τους Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (ΚΚΚ) και να επιδιώξουν να συνδεθούν με τη Γ' Κομμουνιστική Διεθνή».¹⁴ Το 1924, ως ΚΚΚ πλέον, έστειλε με αφορμή την εκλογική νίκη της Εργατικής Κυβέρνησης στη Βρετανία συγχαρητήρια επιστολή που μεταξύ άλλων ανέφερε:

σε ό,τι αφορά το εθνικό ζήτημα, δηλαδή την ένωση με την Ελλάδα, που ζητείται εδώ και πολύ καιρό από την αστική καπιταλιστική τάξη... Μας αφήνει εν μέρει αδιάφορος, καθώς ένα κοινό πολιτικό μέτωπο με τους καπιταλιστές είναι ενάντια στο κίνημά μας [...]. Οι ούτως ειπείν ηγέτες [του ενωτικού κινήματος] πάντα χρησιμοποιούν το ζήτημα της ένωσης με την Ελλάδα για να επηρεάσουν το λαό προς όφελος των συμφερόντων τους [...]

[σε περίπτωση που] παραχωρήσετε την Κύπρο στην Ελλάδα, θα ενώσουμε τις δυνάμεις με το προλεταριάτο της Ελλάδας στον Αγώνα ενάντια στους Έλληνες και στους διεθνείς καπιταλιστές...¹⁵

Την ίδια χρονιά, φτιάχτηκαν πυρήνες στη Λεμεσό και στα ορυχεία Αμιάντου και Σκουριώτισσας και στη συνέχεια οι κομμουνιστές κατάφεραν να ενοποιήσουν τις εργατικές συντεχνίες ως σωματεία κάτω από τη στέγη του Εργατικού Κέντρου Λεμεσού. Το τελευταίο, στο πρόγραμμά του ζητούσε ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας και πάγωμα των χρεών για τρία χρόνια. Το πρώτο φύλλο της επίσημης εφημερίδας του έγραφε ότι «δεν απευθυνόμεθα στους πλουτοκράτες αστούς... απευθυνόμεθα στους εργάτες και χωρικούς».¹⁶

Καλή αρχή, αλλά σύντομα το ΚΚΚ βρέθηκε αντιμέτωπο με την έξαρση του εθνικισμού και τις εσωτερικές του αδυναμίες. Οι λίγοι οργανωμένοι κομμουνιστές βρέθηκαν αντιμέτωποι όχι μόνο με την καταστολή της βρετανικής κυβέρνησης, αλλά και με το οργανωμένο εθνικιστικό παραλήρημα μέσα σε έναν κοινωνικό περιγύρο που τους ήξερε με τα ονοματεπώνυμά τους. Καθώς οι εντάσεις πύκνωναν και η κοινωνική συνοχή διαταρασσόταν επικίνδυνα, το ΚΚΚ έγινε ο αποδιοπομπαίος τράγος τόσο για τους Βρετανούς όσο και για την ελληνοκυπριακή αστική τάξη. Αποτέλεσμα ήταν η σταδιακή αλλαγή πλεύσης. Το 1926, στο ιδρυτικό του συνέδριο, δήλωνε ότι σκοπός του είναι η «οργάνωση ενιαίου αντιιμπεριαλιστικού Μετώπου με συμμετοχή όλων των στοιχείων της Κύπρου σ' οποιαδήποτε κοινωνική τάξη και αν ανήκουν είτε Ελλήνων είτε Τούρκων [...] [με βασικό αίτημα την] κατάκτηση της ανεξαρτησίας της Κύπρου μέχρι τέλεισης αυτοδιοίκησης και αυτοδιάθεσης».¹⁷ Ένα χρόνο μετά, δήλωνε ότι «όλα τα αντιαγνικά στοιχεία σε οποιαδήποτε παράταξη κι αν βρίσκονται, είτε αστοί είναι είτε προλετάριοι, είτε Ρωμιοί είτε Τούρκοι, είτε την Ελλάδα ζητούν είτε την Αυτονομία, οφείλουν να συνεργαστούν στον αγώνα κατά της ξένης κυριαρχίας...».¹⁸

Παρά όλη την κατακράδα από την ταξική ανάλυση στον αντιιμπεριαλισμό και την ανακάλυψη του ενιαίου Μετώπου, το ΚΚΚ κατάφερε τη δεκαετία του '20 να βάλει τις βάσεις για μια ταξική οργάνωση που προσπαθούσε ειλικρινά να είναι διακοινοτική. Τα μέλη του οργάνωναν και πρωτοστατούσαν στις απεργίες στα ορυχεία και στις πόλεις, πληρώνοντας πολλές φορές το κόστος.